

Кривошапкина Таисия Васильевна Учитель начальных классов МБОУ
"Дулгалахская СОШ им. И.И. Котельникова" Дулгалах/Верхоянский

Методический материал Дақылаат Тиэмэтэ: Мин төрөөбүт дойдум

Хас биирдии кини бэйэтин төрөөбүт дойдутун историятын үөрэтэн билиэхтээх. Оскуола сааһыттан өбүгэлэрбит олохторун үөрэтэн тэннээн сыаналаан көрөн билиэхтээх. Өбүгэлэрбит сүрүн баайдарынан кинилэр өйдөрө-санаалара, культууралара, сиздэрэ-туомнара буолар.

Былыр-былыргыттан сахалар айылҕаны кытта сибээстээхтэр, айылҕаттан олохторун күүһүн ылаллар.

Мин төрөөбүт дойдум ыраах хоту Дьааны улүүүүн Дулбалаах нэһилиэгэ буолар, ол да буоллар историята бэрт киэн, интэриэһинэй. Хас биирдии нэһилиэк олохтооҕо патриот буолар, тоҕо диэтэххэ кинилэр бэйэлэрин дойдуларын таптыыллар, өстөөхтөртөн көмүскүүллэр, бэйэ-бэйэлэригэр көмөлөһөллөр.

Ол гынан баран, билигин да нэһилиэкпит үөскээбит күннэрэ учугайдик быһаарылла илик эбит. 1770 сылтан кинээстэр салайар буолбуттара. 1764 сылтан Саха сиригэр христианство тарҕанар, ол иһин биһиги дойдубутугар Иннокентьевскай танара дьиэтэ тутулан үлэтир.

20 үйэҕэ былаас уларыһытын кэннэ 4 холкуос үлэтир, начальнай кылаас аһыллар.

Аҕа дойду сэриитин кэмигэр биһиги нэһилиэкпит саамай элбэх нэһилиэнньэлээх, бөдөн нэһилиэк этэ. Биһиги дойдубутуттан эмиэ сэриигэ кыттыбыт дьон баалара. Кинилэр тустарынан өссө эбии матырыйаал хомуллар. Ол курдук, сэрии биир кыттыылааҕа Слепцов Христофор Михайлович-Эллэ Литваҕа Кибартай куорат иһин кыргыһыга өлбүтэ. Татаринов Иннокентий Трофимович сэрииттэн бааһыран кэлбитэ. Потапов Константин Гаврильевич Илин Японияны утары сэрии кыттыылааҕа. Васильев Михаил Христофорович-кини анаммыт дивизията Япония милитаристарын Кытай сиригэр үлтүрүтүүгэ кыттыһыны ылбыта.

Бу дьон бары хорсуннук сэриилэһэн элбэх мэтээллээхтэр, уордьаннаахтар. Кинилэр бэйэлэрин дойдуларын хорсуннук көмүскээн дьин чохчы патриот буолалларын көрдөрбүттэрэ.

Мин төрөөбүт түөлбөм сэрии сылларыгар.

Ааспыт алдьархайдаах сэрии, ол кэмнэргэ олоҥорбут хас биирдии ыалы таарыйан, олоҕун аймаан ааспыта.

Хас биирдии Саха сириг олохтооҕо Кыайыы иһин туох баар күүһүн ууран туран үлэлээбитэ.

Тыыл- иккис фронт буолбута. Биир киһиэхэ государствоттан 2 киһи былаанын толорорго соруудах туһэриллибитэ. Нэһилиэкпит саамай улахан нэһилиэк этэ.

Сэрии сылларыгар биһиги нэһилиэкпит 4 колхоз буолан үлэлээбиттэрэ: «Буустаах» диэн сиргэ «Кыһыл ыллык», Атыыр Баһыгар уонна Туран тоҕойугар «Кыһыл Маяк», бөһүөлэккэ «Коммунизм суола», Суордаах нэһилиэгэр Сталин аатынан колхоз.

Колхоз үлэнииттэригэр «обязательный минимум» диэн сылга 350 көлөнүн күнүн үлэтииргэ соруудах туһэриллибитэ. Бородуукта нуорманан бэриллэр буолбута. Сорох ыйга улахан дьонно 5 киһи, оҕолорго 3 киһи бурдук бэриллэрэ. Оттон колхоз 500гр сүөгэйдэммит үүттэн, аһыах грамм тар уутун биэрэрэ.

Ас аһыах буолан дьон наһаа аччыктыылара. Эбиитин сэрии сылларыгар кураан дьыллар турбуттара. Куобах да суох этэ. Оттон 1943 сыллаахха улахан мотуох тахсан отторун барытын ылан сүт буолан сүөһү бөһө өлбүтэ. Оттон олохтоохтортон сэрии сылларыгар 31 киһи хоргуйан өлбүттэрэ.

Дьон бэйэтин өрүүнээри сайын туулаан, кыһын куйуурдаан балыктыылара. Ол да буоллар дьон үлэ күнүн эһиһээт толоруохтаах этэ, оттон толорботох киһи хаайыыга барара эбэтэр кыһалан үлэлэргэ ытталлара. Бэйэтин ынаһын сиэбит киһи эмиэ сууттанара. Аны эт, арыы нолуогун- байыаннай туһэни 400 мөһөөбү харчынан төлүүллэрэ.

Сэрии саҕанааҕы үлэлээбит ыанньыксыттартан Сыромятникова Вера Степановна ол кэмнэр тустарынан хаалларбыт ахтытыттан: «Ынахтарбытын түөртэ ыыр этибит. Ыам быһыыгар оттуурбут. Уубутун бэйэбит тиэнэр этибит. Оппутун хотонно бэйэбит киллэрэрбит».

Эр дьоннор сылгыга, булка, от-мас үлэтигэр сылдыаллара. Былааны толорор сыалтан Эдьигээннэ тийэ бултаан, 1000-ға тийэ тиһи бултуулар эбит. Оттон сайын хойукка диэри оттууллара.

Улахан дьону кытта оҕолор эмиэ тэннэ сарсыардаттан киэнэбэ диэри үлэлииллэрэ: от мунньаллара, оҕус сиэтэллэрэ уонна да атын үлэлэри толороллоро. 3 кылаастан үөһээ кылаастарга окко былаан биэрэллэрэ. Оҕолор алтан иһити хомуйаллара (ол ботуруон оноһуутугар барара). Итии танас хомуйан фронтна ыталлара. Дьабарааскы тириитин туттараллара, хотонно үлэлииллэрэ, тон балбаахтары хоннорон таһаллара.

Оскуолаба итии аһылык диэн күннэ биирдэ кыра хааны сиэтэллэрэ. Куһаҕан сыананы ылбыт оҕо сиэбэт этэ. Үөрэхтэрин кэнниттэн оҕолор байыаннай үөрэҕи бараллара.

Оччотооҕу улахан дьон, оҕолор түмсүүлээх буолан аас-туор олоҕу, кыһалҕаны тулуйан Кыайыы туһугар дьиннээх хорсун быһыыны көрдөрбүттэрэ.

Хас биирдии нэһилиэк бэйэтэ туспа ураты суолталаах, ураты суоллаах. Ону барытын үөрэтэн көлүөнэттэн көлүөнэбэ хаалларан иһиллиэхтээх. Бу барыта киһи төрөөбүт дойдутун салгыы үөрэтэригэр, өйдүүрүгэр күүс-көмө буолар.

Ол курдук ыраах хоту сиригэр олоҕор сахалар олохторо туох уратылааҕын, туох учугэйдээҕин үөрэтии эмиэ туспа суолталаах.

Төрөөбүт Дулҕалаахпыт баай историята билигин да үөрэтиллэ сылдьар. Биир улахан үлэнэн үөрэҕи тарҕатыы буолар. Сахалар үөрэх суолтатын өйдүүллэригэр манна биһиги нэһилиэкпитигэр Иннокентьевскай танара дьиэтигэр грамота оскуолата уонна церковнай-приходской оскуола арыллыбыта буолбута. Бу Иннокентьевскай танара дьиэтэ билигин санардыллан олохтоохтору уонна ыалдьыттары сэнээрдэр. Маннык танара дьиэтэ биһиги үлүүспутугар 2 эрэ баар (биһиэхэ уонна Боруулаах диэн нэһилиэккэ).

Хас биирдии киһи төрөөбүт дойдутун таптыахтаах, историятын үөрэтиэхтээх, төрөөбүт дойдутунан киэн туттуохтаах.